

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ І ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
з теми: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТЕМПЕРАМЕНТУ У ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Виконала: здобувач вищої освіти
освітньої програми «Психологія»
спеціальності 053 Психологія
галузі знань 05 Соціальні та
поведінкові науки
заочної форми здобуття вищої освіти
Бочковська Роксолана

Керівник: **Співак .І.**, кандидат психологічних
наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи

Рецензент: **Мельник Ж.В.**, кандидат психологічних
наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи

м. Кам'янець-Подільський, 2025 рік

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Темперамент як індивідуальна характеристика особистості.....	6
1.1. Історичні типи темпераменту.....	6
1.2. Характеристика основних видів темпераменту.....	10
1.3. Особливості прояву темпераменту у дітей молодшого шкільного віку.....	17
Висновок до розділу 1.....	
Розділ 2. Експериментальне дослідження прояву темпераменту у дітей молодшого шкільного віку.....	32
2.1. Особливості навчальної діяльності молодших школярів із різними типами темпераменту.....	32
2.2. Організація, проведення і результати дослідження.....	36
2.3. Характеристика процедури та методів дослідження навчальної діяльності та темпераменту молодших школярів.....	50
Висновок до розділу 2.....	
Висновки.....	60
Список використаних джерел.....	64

Вступ

Спостерігаючи за поведінкою дітей та дорослих, за тим, як вони працюють, навчаються, граються, реагують на навколишнє середовище чи переживають радість і смуток, можна помітити виразні індивідуальні відмінності кожної людини. Хтось швидкий, імпульсивний, емоційний, енергійний і галасливий: у роботі, навчанні чи іграх такі люди зазвичай нетерплячі. Інші, навпаки, відзначаються повільністю, терплячістю, стриманістю й помірністю у вираженні емоцій, які зовні проявляються досить слабо.

Індивідуальність дитини визначається природними особливостями, які зумовлюються унікальними генетичними комбінаціями, анатомо-фізіологічними характеристиками організму, особливостями головного мозку, органів чуття, а також типологічними властивостями нервової системи, тобто типом вищої нервової діяльності. Саме тип вищої нервової діяльності є фізіологічною основою темпераменту.

Темперамент визначають як природні характеристики поведінки, притаманні кожній конкретній людині. Вони проявляються у динаміці реакцій людини на зовнішні впливи, їх тонусі та врівноваженості. Поведінка особистості залежить не лише від соціального середовища чи виховання, а й від її природної організації. Темперамент як біологічно обумовлена основа особистості проявляється дуже рано – ще у дитячому віці під час ігор, навчання чи спілкування.

Темперамент відображає специфіку емоційних реакцій, мисленнєвих процесів, особливостей вольових дій, а також впливає на ритм і темп мовлення. Водночас темперамент не визначає інтересів, захоплень, життєвих цінностей чи морального виховання особистості.

Розуміння особливостей прояву різних типів темпераменту дає можливість знаходити індивідуальний підхід до кожної дитини незалежно від її типу нервової діяльності. Це дозволяє обрати найбільш ефективні методи й засоби впливу для всебічного формування особистості.

Питанням темпераменту активно цікавилися ще з античних часів: Гіппократ, Гален, а в подальшому і такі мислителі та науковці як Іммануїл Кант, Ернст

Кречмер, Вільям Шелдон та Іван Павлов. У числі дослідників цієї сфери – багато визначних вітчизняних та зарубіжних вчених: В.С. Мерлін, Б.М. Теплов, В.Д. Небиліцин та інші.

Значна увага до проблематики темпераменту стала підґрунтям вибору цієї теми для дослідження.

Об’єктом дослідження визначено темперамент як індивідуально-психологічну рису особистості.

Предметом стало вивчення проявів темпераменту у дітей дошкільного віку.

Гіпотеза: тип темпераменту можливо визначити вже у дошкільному віці, і він залишається стабільним незалежно від зовнішніх умов.

Метою роботи є аналіз сучасного стану дослідження питання темпераменту та його проявів саме у період молодшого шкільного віку життя дитини.

Основними **завданнями** проведення дослідження стали:

- аналіз наукової літератури та попередніх досліджень, присвячених проблемам, що є предметом курсової роботи;
- визначення специфічних характеристик темпераменту у період дошкільного дитинства;
- формулювання висновків на основі проведеного емпіричного дослідження.

Для підтвердження дослідницької гіпотези та виконання поставлених завдань були застосовані такі **методи**:

- теоретичний аналіз наукової літератури;
- спостереження за поведінковими особливостями дітей;
- анкетування учасників дослідження;
- статистична обробка зібраних даних для забезпечення достовірності результатів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати вивчення особливостей прояву темпераменту у дітей молодшого шкільного віку впливають на їхню навчальну діяльність. Розроблені рекомендації щодо використання методів дослідження прояву темпераменту у дошкільному віці можуть бути використані в роботі педагогів і психологів, підлітків, а також для підготовки студентів до занять.

Емпіричну базу дослідження склали загальноосвітні навчальні заклади м. Кам'янця-Подільського.

Апробацію результати отримали під час про ходження XI Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (17 листопада 2025 р., м.Кам'янець-Подільський).

Структура магістерської роботи має традиційний формат і складається зі вступу, одного теоретичного розділу, який присвячений огляду літературних джерел та концептуальних аспектів проблеми, практичного розділу з аналізом отриманих даних, висновків, а також списку використаних джерел.

Висновки

Досліджуючи питання дитячого темпераменту, ми дійшли висновку, що це форма вищої нервової діяльності, розуміння якої необхідне для правильного виховання та забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини. Основою темпераменту виступають базові людські потреби, які визначають характер реакцій, притаманних певному темпераменту.

Назви типів темпераменту інколи створюють бар'єри у спілкуванні. Невідання про темперамент співрозмовника може порушити початковий діалог, а в екстремальних випадках – негативно вплинути на розвиток взаємин. Конфлікти на основі різного типу темпераменту особливо помітні між людьми з різними особливостями нервової системи. Наприклад, особа з високою реактивністю може бути запальною та некерованою у своїх бажаннях – під час діалогу, навіть без наміру розпочинати суперечку, раптово дратується через необдуману репліку співрозмовника. У той же час ця репліка для другої сторони може бути абсолютно нейтральною і незначущою. Інша крайність – людина з низькою реактивністю і слабким типом нервової системи може проявляти сильну емоційну вразливість: замикатися в собі, зберігати тривалий час невдоволення або образу.

Варто зазначити, що поділ людей на чотири типи темпераментів є умовним і часто обмеженим. У реальності існують перехідні, змішані типи, коли властивості кількох темпераментів поєднані в одній людині. Щоб визначити тип темпераменту дитини, необхідно аналізувати її поведінку, реакції на ситуації та форми діяльності.

На основі аналізу наукових джерел та проведеного емпіричного дослідження ми дійшли висновку, що темперамент є унікальною та природно зумовленою сукупністю динамічних проявів психіки, які закладаються ще у дошкільному віці. Проте через вплив психологічних і фізіологічних факторів темперамент може іноді маскуватися або змінюватися іншими проявами.

Дослідження підтвердили нашу гіпотезу про те, що реакції темпераменту залишаються стабільними незалежно від середовищних умов – як вдома, так і в

дитячому садку.

У навчально-виховному процесі важливо враховувати домінуючий тип темпераменту кожної дитини, адже саме це сприяє ефективній реалізації принципу індивідуального підходу та забезпечує гармонійний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойправ М.Д., Щотка О.П. Індивідуально-психологічні властивості особистості. Ніжин: Вид. НДПУ ім.М.Гоголя, 2004. 122с.
2. Васецька Т.М. Врахування особливостей темпераменту у навчанні та вихованні дітей молодшого шкільного віку. На допомогу вчителям початкових класів, вихователям, батькам. Кіровоград: Імекс ЛТД, 1998. 54с.
3. Васецька Т.М. Психологічні особливості впливу темпераменту на формування індивідуального стилю учбової діяльності молодших школярів: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2000. 21 с.
4. Вітенко І.С., Вітенко Т.І. Основи психології. 2-е вид., перероб. і доп. Вінниця: Нова книга, 2008. 256 с.
5. Гільбух Ю.З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра (Діагностика, педагогіка) / Ю.З. Гільбух. – К.: РОВО Укрполіграф, 1999. – 214с.
6. Готовність дитини до навчання / Упоряд. С.Максименко, О.Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112с.
7. Губенко О.В. Теоретико-методологічні основи дослідження психологічних механізмів творчої діяльності (інтегративний підхід): Монографія. Київ: «Апостол», 2019. 400 с.
8. Дуткевич Т.В. Дитяча корекційно-розвивальна психологія. Модульний навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 304с.
9. Емоційний розвиток дитини / Упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. К.: Мікрос – СВС, 2003. 112 с.
10. Журов В.В. До питання розвитку особистості дитини. Психолог. 2010. № 38/422. С. 8–11.
11. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. Тернопіль: Богдан, 2009. 112с.
12. Ілляшенко Т.Д. Чому їм важко вчитися? Методичний посібник / Т.Д.

13. Козігора М.А. Вплив темпераменту молодшого школяра на успішність навчальної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2019. Вип. 71. С. 136–140.
14. Коробко С.Л., Коробко О.І. Робота психолога з молодшими школярами: Метод. посібник. К.: Літера ЛТД, 2014. 416с.
15. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
16. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія. К.: КМПУ ім. Б.Д. Гріченка, 2003. 272с.
17. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 128с.
18. Максименко С. Д., Меєрович М. Й., Шрагіна Л. І. Системне мислення: формування і розвиток. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. 251 с.
19. Максименко С.Д. Вчення І.П. Павлова про вищу нервову діяльність. Проблеми сучасної психології. 2017. Вип. 38. С. 7–17.
20. Мамайчук І.І., Смирнова М.І. Діти з розладами поведінки: психологічна допомога. – К.: Редакції загально педагогічних газет, 2012. 120с.
21. Мартиненко О.А. Корекція дезадаптованої поведінки молодших школярів. Х.: Ранок, 2011. 176с.
22. Мартинюк І. Вивчення особливостей характеру молодших школярів як передумова успішного навчання. Початкова школа. №6. 2015. С.7-9.
23. Мар'яненко Л.В. Формування пізнавальної діяльності в молодших школярів. К.: Редакції загально педагогічних газет, 2014. 128с.
24. Маценко В.Ф. Індивідуальний розвиток дитини. К.: Главник, 2007. 128с.
25. Медіна Дж. Правила розвитку мозку дитини. К.: Наш формат, 2017. 320с.
26. Методики діагностики пам'яті.

навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 296 с.

27. Павелків Р.В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.

28. Педагогічні технології: наука – практиці: навч.-метод. щорічник / О. І Кульчицька, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ: ВІПОЛ, 2002. Вип. 1. 281 с.

29. Пеньковська Н. Сім'я формує самооцінку дитини. Дошкільне виховання. 2002. № 6. С. 16 – 19.

30. Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Навчальний посібник. К.: КНТ, 2019. 144с.

31. Пиліпко Л.М. Розвиток наукових поглядів на психологію темпераменту дітей дошкільного віку. Вісник психології і педагогіки. Вип. 5. URL: <https://www.psyh.kiev.ua/>

32. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери молодших школярів / Упоряд. О.А. Атемасова. Х.: Ранок, 2010. 176с.

33. Психологічна діагностика інтелекту, мислення, креативності дитини / Упорядники: С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 112 с.

34. Психічне здоров'я дитини / Упоряд. Т.О. Гончарук. К.: Редакції загально педагогічних газет, 2003. 112с.

35. Психічний і психофізичний розвиток учня та норми навантаження / В.В. Клименко, С.І. Болтivecь, І.В. Грибенко. К.: Главник, 2005. 224с.

36. Психогімнастика / Упоряд. О.А. Атемасова. Х.: Ранок, 2012. 160с.

37. Психологічний супровід школярів / Упоряд. Т. Гончаренко. К.: Ред. загальнопед. газет, 2005. 128с.

38. Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. К.: Либідь, 2000. 560с.

39. Психолого-педагогічна діагностика школярів / Упоряд. О.Л. Співак.

40. Розвиток пізнавальних процесів дитини / Упоряд. С.Максименко, В.Маценко, О.Главник. К.: Мікрос-СВС, 2003. 112с.
41. Розвиток потенціалу можливостей учнів в умовах сучасного навчання: Монографія / За ред. С.А. Гончаренко, Л.О. Кондратенко. К.: Педагогічна думка, 2008. 200с.
42. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1996. 236 с.
43. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
44. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах: посіб. для вчителя. 2-ге вид., доп. Київ: «Магістр-S», 1997. 256 с.
45. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2005. 360с.
46. Северина Л.В. Особливості розвитку і виховання дитини у 7-10 років. Х.: Торсінг, 2003. 62с.
47. Степанов О.М. Педагогічна психологія: навч. посібник / О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2011. – 416с.
48. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. Київ: Освіта України, 2008. 702 с.
49. Сучасні форми роботи з батьками молодших школярів / Упоряд. І.В. Васильченко. 2013.120с.
50. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник. К.: Слово, 2013. 608с.
51. Терлецька Л.Г. Шкільна психодіагностика. Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 120с.
52. Туріщева Л.В. Психологічні тренінги для школярів. Х.: Основа, 2011. 124с.
53. Чорна О. М. Психологічні засади розвитку фантазії у молодших школярів. Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Інститут

педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ,

62

2020.

370

с.

http://ipood.com.ua/data/avtoreferaty_i_dysertatsii/2020/CHORNA_diser_pas.pdf

54. Шаповал Т.А. Що робити, якщо... Проблемне виховання. К.: Шкільний світ, 2016. 96с.